

УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА МАЙСТРІВ-РЕСТАВРАТОРІВ СТРУННО-СМИЧКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЙНІ ПОШУКИ

Стаття пропонує аналіз розвитку української школи майстрів-реставраторів струнно-смичкових інструментів другої половини ХХ ст. в аспекті зставлення класичних традицій та пошуків новаторських рішень. Проаналізовано якразі зразки творчих досягнень майстрів-реставраторів, так і визначено основні напрями розвитку української школи професійного виробництва скрипок.

Ключові слова: струнно-смичкові інструменти, скрипкове мистецтво, майстри реставратори

Велика популярність скрипки в Україні зумовлена тривалими й міцними традиціями її використання як у народному, так і в професійному середовищі музикантів. Крім того, окремі регіони нашої держави, зокрема Прикарпаття, Карпати, Закарпаття, Буковина, з давніх-давен славляться мистецтвом різьби, зокрема по дереву. Тому інтерес окремих майстрів до оволодіння знаннями та навичками виготовлення різноманітних музичних інструментів, зокрема струнно-смичкових, не є випадковим.

У музикознавчих дослідженнях історія виникнення та вдосконалення струнно-смичкового інструментарію, проблеми становлення національних шкіл скрипкових майстрів висвітлені досить фрагментарно. Зокрема, особливості побутування струнних інструментів в Україні та ряд інших проблем, пов'язаних з еволюцією українського народного інструментарію, стали предметом дослідження у працях Андрія Г'юменюка [1], Миколи Лисенка [2], Гната Хоткевича [3] та інших авторів. Окремі аспекти методики вивчення народного інструменталізму, регіональні особливості виготовлення народних інструментів, у тому числі й скрипки, вивчаються Ігорем Мацієвським [4-6].

Не можна залишити поза увагою музикознавчі праці зарубіжних науковців, присвячені еволюції скрипкового мистецтва інших національних культур. Так, скажімо, Лев Гінзбург і Володимир Григор'єв в окремих розділах праці "История скрипичного искусства" [7] аналізують основні етапи розвитку провідних шкіл скрипкових майстрів у європейських країнах та Росії, вирізняючи їх своєрідність і внесок у розвиток світової скрипкової культури.

Значним внеском у розвиток інструментознавства є праця Бориса Струве "Процесс формирования виол и скрипок" [8], в якій теоретично обгрунтовано процес формування струнно-смичкового інструментарію в європейських країнах.

Автори окремих статей в українській періодичній пресі частково торкаються питань становлення української школи скрипкових майстрів.

Наприклад, короткі відомості про діяльність одного з фундаторів національної школи скрипарства в Україні, майстра-реставратора Івана Бітуса подаються Андрієм Білоусовим у публікації “Уроки майстра” [9].

Стаття Людмили Іванюк “Украинский Страдивари, или Чему стоит учиться в Кремоне” [10], надрукована в журналі “Art line”, висвітлює діяльність майстра Олександра Матвійчука, який здобув професійну освіту в Інституті імені Антоніо Страдіварі (м. Кремона, Італія).

Відомий український публіцист і журналіст Володимир Качкан в окремих розвідках досліджує творчу діяльність відомого в Україні та за її межами скрипкового майстра Василя Мартишука [11]. Статті, присвячені діяльності закарпатського майстра Романа Кленця, зібрані у книзі “Карпатська співунія” [12]. Основні напрями діяльності Асоціації майстрів-художників струнно-смичкових інструментів Всеукраїнської музичної спілки, найзначніші досягнення провідних скрипкарів України висвітлюються у статті Михайла Бондаренка “Королева звуку – скрипка” [13].

Для всебічного вивчення матеріалу, пов’язаного з особливостями формування струнно-смичкового інструментарію, на інтернет-сторінці Музею театального, музичного та кіномистецтва України (<http://www.tmf-museum.iatr.org.ua>) [14] можна ознайомитися з колекцією струнно-смичкових інструментів, короткими відомостями про майстрів, художніми та звуковими особливостями їхніх робіт. Серед інструментів цієї колекції широко представлені скрипки майстрів XIX–XX століть: Я.Бородині, Л.Мар’яненка, Л.Добрянського, Ф.Драгія-Драгіковського, С.Коваля, І.Геймана, Д.Бойченка, О.Колісника.

У науковій публікації кандидата технічних наук, скрипкового майстра Володимира Багінського “Способ улучшения свойств дерева для музыкальных инструментов”, поданий на сайті Національної бібліотеки України імені В.Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua>) [15], аналізуються нові технічні знахідки щодо вдосконалення акустичних властивостей деревини.

Незважаючи на широкий спектр музикологічних та публіцистичних розвідок, які частково торкаються питання удосконалення струнно-смичкового інструментарію, висвітлюють діяльність окремих скрипкарів, цілісного наукового дослідження, яке б узагальнювало й підсумовувало розвиток української школи скрипкових майстрів, досі немає.

Метою розвідки є визначення специфіки розвитку української школи скрипкових майстрів другої половини XX століття в аспекті поєднання традицій та новачієнних пошуків.

Сформульована мета окреслила завдання наукового дослідження, а саме: проаналізувати творчі здобутки найяскравіших майстрів-реставраторів струнно-смичкових інструментів, визначити основні напрями розвитку української школи професійного скрипарства.

Велике поширення скрипки в Україні й активний розвиток народного і професійного скрипкового виконавського мистецтва протягом другої половини ХХ і початку нашого століття зумовили зміцнення і розвиток української школи майстрів струнно-смичкових інструментів. Засновником сучасної української школи художньої реставрації музичних інструментів можна справедливо вважати одеського майстра Левка Добрянського. Діяльність цього видатного митця та його новаторські пошуки набули широкого міжнародного визнання, а його інструменти зберігаються у музеях Москви й Санкт-Петербурга [16].

Продовжувачем традицій Левка Добрянського був його учень Іван Бітус. Він досконало володів мистецтвом настроювання дек та інших деталей конструкції музичних інструментів. Добре володіючи інструментом, Іван Бітус знав вимоги та потреби музикантів, навіть випереджував їх.

Активно працюючи в Асоціації майстрів-художників смычкових інструментів, митець володів безліччю технологій виготовлення скрипок, передавав їх молодому поколінню українських майстрів. Як уважає кореспондент “Української музичної газети” Андрій Білоусов, “таким чином він будував своєрідний місток між минулим та майбутнім, робив досягнення Добрянського, збагачені власними творчими здобутками, надбанням всієї української школи скрипкарського мистецтва” [17].

Українська школа майстрів струнно-смичкових інструментів пройшла тривалий і складний шлях становлення та розвитку, а в останні роки кращі її представники почали впевнено виходити на Всеукраїнську та міжнародну арену. Свідченням високого професіоналізму українських скрипкових майстрів є перемоги на різноманітних конкурсах, де представлені їх кращі інструменти.

Зокрема, на республіканському конкурсі імені Миколи Лисенка у Харкові 1984 року скрипка “Едельвейс” Степана Мельника з Івано-Франківська зайняла перше місце, а альт “Ільмень” Романа Шмигельського з Калуша – друге.

1998 року в рамках Міжнародного конкурсу імені П.Чайковського у Москві відбулося змагання скрипкових майстрів, у якому взяли участь і українські скрипкарі. У складі журі конкурсу, яке очолював відомий скрипаль, композитор та диригент Ігор Фролов, були такі відомі фахівці, як секретар Міжнародної асоціації скрипкових та смычкових майстрів, президент Італійської асоціації скрипкових майстрів Джобатта Морассі, президент Європейської спілки скрипкових майстрів Карл Рой (Німеччина), президент Токійської школи скрипкових майстрів Сороку Мурата, відомі скрипкові майстри з Канади (Жюль Сен Мішель), Франції (Бернар Мілан), Польщі (Ян Навліковський), Росії (Борис Горшков, Юрій Почекін, Анатолій Кочергін).

Результати конкурсу продемонстрували як рівень майстерності окремих митців, так і загальний рівень та стан національних шкіл. На цьому престижному змаганні віолончель Миколи Нестеренка (Донецьк) та скрипка Василя Мартищука (Коломия) завоювали відповідно третє та сьоме місця і були удостоєні почесних Дипломів III туру [16].

Наприкінці травня 2003 року у музичному житті України відбулася цікава й непересічна подія – Київський фестиваль мистецтва майстрів смичкових інструментів. У програмі фестивалю – Відкритий Всеукраїнський конкурс майстрів-художників смичкових інструментів імені Левка Добрянського, урочистий концерт із використанням інструментів-“переможців”, науково-практична конференція “Традиції і новаторство в мистецтві скрипкових майстрів”.

Згідно з традицією проведення таких змагань, конкурс мав три тури. До складу журі ввійшли кваліфіковані й освічені скрипкові майстри та музиканти, зокрема, голова Асоціації скрипкових майстрів-художників, професор Флоріан Юр’єв (голова журі), скрипаль, народний артист України, професор Анатолій Баженов (заступник голови журі), лауреат перших премій міжнародних конкурсів імені Г.Венявського та П.Чайковського Ігор Углицький, інші фахівці найвищого рівня.

Варто зауважити, що в цьому престижному всеукраїнському форумі, поряд з уже досвідченими майстрами, брали участь і молоді конкурсанти. Так, молодий майстер із Харкова Олександр Пріхна став переможцем у всіх номінаціях – перші премії за скрипку та альт і друга премія за віолончель. Іншими лауреатами стали в номінації “скрипка” майстри Володимир Костюк (друга премія), Микола Клемнарський (третя премія), у номінації “альт” – майстер Іван Матвіїв (друга та третя премії), у номінації “віолончель” – майстер Михайло Бондаренко (перша премія) [17].

Свідченням високого професіоналізму наших майстрів є успішна презентація їхніх струнно-смичкових інструментів на міжнародних конкурсах, що проходять в Італії. Наприклад, на найпрестижнішому конкурсі в м. Кремоні українець Олександр Матвійчук виборов 14 місце. Слід відзначити, що цей талановитий митець – єдиний скрипковий майстер з України, що здобув професійну освіту в Інституті Страдіварі (Італія) [10, с.10-11; 18, с.8-9].

Ознайомлення з дослідженнями українських інструментознавців, вивчення публікацій у періодичній пресі та на сайтах мережі Internet дозволили простежити два напрями в розвитку професійної вітчизняної школи виготовлення струнно-смичкових інструментів: 1) продовження традицій; 2) синтез традицій та новітніх наукових розробок і технологій.

Перший напрям представляють такі відомі в Україні та світі майстри, як Михайло Бондаренко (Київ), Степан Мельник (Івано-Франківськ), Василь

Волощук Юри Українська школа майстрів-реставраторів струнно-смичкових інструментів традиції та новаторські пошуки

Мартишук (Колюмня), Андрій Гребішев (Харків), Олександр Сергієнко (Вінниця), Володимир Солоджук (Чернівці).

У процесі виготовлення скрипок представники “класичного” напрямку дотримуються традицій, закладених ще італійськими майстрами XVII–XVIII століть. Так, зокрема, у скрипковій справі вони використовують добірні сорти резонансної деревини: для верхньої деки – ялини, для нижньої деки, “шийки” та “головки” – клена або явора. На оздоблення й виготовлення грифа, струноутримувача, поріжків застосовують деревину екзотичних порід червоного або чорного дерева.

В основі конструктивного моделювання резонансного корпусу лежать так звані “золоті” пропорції і зовсім відсутні прямі лінії. Виготовлення струнно-смичкових інструментів потребує використання матеріалів лише природного походження. Тому сучасні майстри намагаються дотримуватися технологій виготовлення деталей та рецептів варіння лаків, створених старовинними майстрами.

Деякі майстри, застосовуючи у виготовленні інструментів досягнення італійських скрипкарів, намагаються втілити певні регіональні особливості. Зокрема, індивідуальну художню обробку головки скрипок та інкрустацію дек можна спостерігати в струнно-смичкових інструментах, виготовлених прикарпатськими майстрами. Це пов’язано з міцними традиціями художньої обробки деревини та тривалими напрацюваннями гуцульської народної школи скрипкових майстрів. У даному контексті варто відзначити інструменти коломийського майстра Василя Мартищука.

Другий напрям – синтез традицій та новітніх наукових розробок у виготовленні скрипок – представляють такі українські майстри, як Флоріан Юр’єв та Владислав Багінський.

Значних успіхів у поєднанні традицій і новаторських пошуків досяг президент української асоціації майстрів-художників струнно-смичкових інструментів Флоріан Юр’єв. Принципово новим у винаходах київського майстра є відмова від кутів, які колись були даниною стилю бароко, розширення деки знизу і, найголовніше, поєднання тонкої верхньої деки Страдіварі з новою пружиною-ресорою, що дає змогу витримувати більший тиск і прилаштовуватися до будь-якого клімату та акустики. Завдяки винаходу пружини-ресори скрипки Юр’єва можуть звучати у будь-якому залі, за будь-якої вологості і навіть на морозі. У всіх нових скрипках, які з вісімдесятих років виготовляють у світі, використовують принципи київського майстра-новатора [19].

Наукові розробки одеського скрипкового майстра, кандидата технічних наук Владислава Багінського торкаються проблем зміни властивостей деревини, що використовується у виготовленні струнно-смичкових інструментів. Він переконливо обгрунтовує, що пористість деревини можна значно покращити завдяки контрольованому гідролізу та мінералізації.

Для експериментів з мінералізації деревини використовувалися карельська ялина та клен. Заготовки деревини занурювалися у Чорне море, де на глибині 6 метрів вони лежали протягом двох місяців і за цей час на дерево впливали морські мікроорганізми та бактерії. Наступним кроком в обробці матеріалу для виготовлення інструментів було занурення його в прісну воду з метою вимивання солей. Після цього дерево висувували 3 місяці в сухому приміщенні без яскравого світла і руху повітря. У результаті таких маніпуляцій якість звуку від простукування експериментальних зразків деревини значно покращувалася, про що засвідчили результати комп'ютерної діагностики [15].

Науково-практична конференція “Традиції і новаторство в мистецтві скрипкових майстрів”, яка відбулася у рамках фестивалю мистецтва майстрів смичкових інструментів, накреслила ряд проблем національної школи скрипкових виробників, які потребують нагального розв’язання, а саме:

- становлення української школи скрипкобудування як сукупності прийомів і традицій у створенні музичних інструментів із певними національними ознаками;
- налагодження системи фахової підготовки скрипкових майстрів;
- організація міжнародних конкурсів скрипкових майстрів в Україні, що сприятиме інтеграційним процесам і підвищенню фахового рівня в європейському контексті;
- заснування конкурсів фірм-виготовлювачів, що, безперечно, позначиться на зростанні якості продукції для учнівської молоді.

Таким чином, протягом другої половини ХХ століття триває процес становлення української скрипкової школи скрипкових майстрів. Провідні скрипкарі, вивчаючи досягнення визнаних у Європі шкіл виготовлення струнно-смичкових інструментів, продовжуючи традиції народних умільців, створили значну кількість яскравих за звучанням та естетично довершених за формою і зовнішнім виглядом інструментів, що здобули визнання на престижних міжнародних конкурсах. Використання новаторських наукових розробок у процесі створення скрипок відкрили перед українською школою скрипкових майстрів нові грані вдосконалення та професіоналізації. Вирішення проблеми налагодження системи фахової підготовки скрипкових майстрів, якою активно займається Асоціація майстрів-художників струнно-смичкових інструментів України, позитивно позначиться на якості українських інструментів та наділенні їх певними національними ознаками.

Наша розвідка не вичерпує всіх аспектів окресленої проблематики. Подальшого дослідження потребують такі питання, як звукові й художні властивості інструментів українських скрипкарів, особливості регіональних шкіл скрипкових майстрів, їх зв’язок із народними виконавськими традиціями.

Волощук Юрій. Українська школа майстрів-реставраторів струнно-смичкових інструментів: традиції та сучасний пошук

1. Гуменюк А.І. Українські народні музичні інструменти. Інструментальні ансамблі та оркестри. – К., 1959. – 54 с.
2. Лисенко М.В. Народні музичні інструменти на Україні. – К., 1955. – 63 с.
3. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. – Х., 1930. – 288 с.
4. Мациевский И. Основные проблемы и аспекты изучения народных музыкальных инструментов и инструментальной музыки // Народные музыкальные инструменты и инструментальная музыка. – Ч. I. – М.: Сов. композитор, 1987. – С. 6-38.
5. Мациевський І. Музичні інструменти бойківської діаспори на північному Придніпров'ї // Ігри й співголося. Контонація. Музикологічні розвідки. – Тернопіль: Астон, 2002. – С. 156-164.
6. Мациевський І. Формування системно-етнофонічного методу в органології // Ігри й співголося. Контонація. Музикологічні розвідки. – Тернопіль: Астон, 2002. – С. 31-39.
7. Гинзбург Л., Григорьев В. История скрипичного искусства. – М., 1990. – Т. I. – 285 с.
8. Струве Б.А. Процесс формирования виол и скрипок. – М., 1959. – С. 267.
9. Білоусов А. Уроки майстра. Пам'яті Івана Леонтійовича Битуса // Українська музична газета. – 2003. – №1. – С. 12.
10. Іванюк Л. Український Страдиварі, или Чему стоит учиться в Кремоні // Art line. – 1999. – №1. – С. 10-11.
11. Качкан В. Вогонь струн // Краси не в'януть пелюстки. – К., 1991. – С. 295-326.
12. Кленцев Р. Карпатська співуля. – Мукачеве: Карпатська вежа, 2001. – 58 с.
13. Бондаренко М. Королева звуку – скрипка. Бесіда із скрипковим майстром // Дніпро. – 1999. – №3-4. – С. 133-138.
14. Колекція музею театрального, музичного і кіномистецтва України // www.tmf-museum.iatp.org.ua
15. Багинский В.А. Способ улучшения свойств дерева для музыкальных инструментов // www.pbuv.gov.ua
16. Білоусов А. Змагання скрипкових майстрів // Культура і життя. – 1998. – №38. – С. 2.
17. Білоусов А. Форум майстрів-художників // Українська музична газета. – 2003. – №2. – С. 3.
18. Матвійчук О. В Україну треба приїхати з ім'ям і перемагати // Урядовий кур'єр. – 1999. – №18. – С. 8-9.
19. Грубич К. Про скрипки Флоріана Юр'єва // Канал 1+1. Новини ТСН. 17.01.2004
20. Дагаєва В. Неповторність звучання кожного інструмента // Українська музична газета. – 1999. – №4. – С. 3.
21. Марченко Г., Стефанович Г. Українська Кремона // Прикарпатська правда. – 1988. – 11 листопада.
22. Пріймак М. Справа для душі Михайла Бойчука // Західний кур'єр. – 1994. – 16 квітня.
23. Савчин Я. Лодинський Страдіварі // Рідна земля. – 1991. – 6 серпня.
24. Тиминська Б. Творець співучого дива // Прикарпатська правда. – 1993. – 6 травня.
25. Умови проведення IV відкритого національного конкурсу майстрів-художників смичкових музичних інструментів // Українська музична газета. 2003. №1. – С. 4.
26. Ясинська Н. Скрипка – мрія і доля // Репортер. – 2002. – 17 січня.

In clause the peculiarities of development of the Ukrainian violin school of the foremen of second half of the XXth century in aspect of association of classical traditions and innovative searches are defined; the bright creative achievements of the foremen- restorers of stringed instruments are analyzed; the basic directions of the development of the Ukrainian school of professional manufacturing of violins are outlined.

Key words: *stringed tools, violin art, foremans-restorers*